

Qərbi Azərbaycan qayıdışın strateji hədəfi

2024-cü ilin iyun ayında ATƏT-in Parlament Assambleyasının "Mövcud təhlükəsizlik arxitekturasında ATƏT-in rolu: Parlament perspektivi" mövzusunda 31-ci sessiyası keçirildi. Azərbaycan nümayəndə heyəti qurumun Demokratiya, insan hüquqları və humanitar məsələlər komitəsinin iclasında qərbi azərbaycanlıların öz doğma yurdlarına qayıdış hüququnun təmin edilməsinin vacibliyini xüsusi olaraq vurğuladı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmiz Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş əraziləri azad etdikdən sonra bölgədə sülhün bərqərar olması üçün beynəlxalq hüquq çərçivəsində çox ciddi addımlar atır. Biz ümid edirik ki, Ermənistan öz üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirərsə, qısa müddətdə iki ölkə arasında münasibətlər normallaşsın və sülh sazişi imzalanı bilər.

ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin ərazisində qaçqın və məcburi köçkünlərin hüquqlarının müdafiəsi, humanitar vəziyyətin yaxşılaşdırılması məsələsi gündəmdə duran ən aktual problemlərdəndir. Lakin Ermənistandan qovulmuş azərbaycanlıların hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən ATƏT-in Parlament Assambleyası tərəfindən hər hansı bir konkret addımın atılmaması, qətnamə layihələrində, illik hesabatlarda bu ciddi məsələnin lazımı formada əks olunmaması bizi ciddi narahat edir.

Ermənistanda revanşist qüvvələrin, qondarma rejimin tör-töküntülərinin sentyabrın 2-də səsləndirdikləri Azərbaycanın suverenliyini və ərazi bütövlüyünü təhdid edən təxribatçı açıqlamalarını, o cümlədən Qərbdəki havadarlarına arxalanaraq yenə "beynəlxalq təminat altında Qarabağa qayıdış"dan dem vuraraq separatçı ünsürlərin bizim - Qərbi Azərbaycandan zorakılıqla qovulmuş qaçqınların qayıdış hüququnu danmasını qətiyyətlə pisləyirik.

Qərbi Azərbaycan İcması son vaxtlar bir neçə dəfə Ermənistan hökumətindən öz ərazisində Azərbaycanın suverenliyini qarşı çıxan qüvvələrin fəaliyyətinə son qoyulmasını tələb edib. Təəssüf ki, Ermənistan hökuməti nəinki bu addımı atmır, əksinə, riyakarlıqla sülhdən danışır, məqsədyönlü şəkildə anti-Azərbaycan addımlarına dəstək verir, sülh müqaviləsinin bağlanmasından, dövlət sərhədlərinin delimitasiyası və demarkasiyası prosesindən əsassız bəhanələrlə yayınır. Qərbi Azərbaycan İcmasının Ermənistanın suverenliyini və ərazi bütövlüyünü təhdid etmədiyi halda özünü "müəvəzə" kimi qələmə verən qondarma rejimin tör-töküntülərinin, Ermənistanın sadiq xarici işlər nazirinin rəhbərlik etdiyi bədnam "repatriasiya komissiyası"nın dövlət strukturları tərəfindən açıq-aşkar dəstəklənməsi və sərbəst fəaliyyət göstərməsi bizi hiddətləndirir. Ermənistan bu təhlükəli siyasətdən əl çəkməli, separatçıları və təxribatçıları cənab məsuliyyətinə cəlb etməlidir.

1988-1990-cı illərdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiası və təcavüzü nəticəsində 300 minə yaxın azərbaycanlı Ermənistandan zorakılıqla deportasiya edildi, yüzlərlə insan amansızlıqla qətlə yetirildi. Erməni quldur dəstələrinin törətdiyi qanlı qırğınlar nəticəsində Qarabağdan 750 min nəfər əhali məcburi köçkünə çevrildi. Beləliklə, 1 milyondan çox insan doğma yurdundan zorakılıqla qovuldu, soyqırımı və dəhşətli humanitar böhranla üz-üzə qaldı. Lakin bu, dərin siyasi, hüquqi və humanitar fəlakətə, görünməmiş ədalətsizliyə dünya birliyi etinasız qaldı. Xristian həmrəyliyi beynəlxalq hüquq normalarından üstün tutan bədnam Minsk qrupunun həmsədrləri və nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar işğala məruz qalan ölkənin deyil, işğalçı Ermənistanın yanında yer aldılar, uzun illər ərzində təcavüzkar hərbi-siyasi xunta rejiminə hərtərəfli dəstək verdilər. Bu ədalətsizlik bu gün də davam edir.

Sentyabrın 6-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev İtaliyaya səfəri zamanı "Dünya, Avropa və İtaliya haqqında bilgilər" mövzusunda həsr olunmuş Beynəlxalq Çernobbiyo Forumunda "Yeni geosiyasi şəraitdə Azərbaycanın rolu" adlı sessiyada çıxış edərək Qərbin Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinin həllinə ədalətli yanaşmasını haqq olaraq sört təqdim etdi: "...Ötən il suverenliyimizi tam şəkildə bərpa etdik. Ötən ilin sentyabrında Azərbaycan torpa-

ğında separatçılığın kökü kəsildi. Biz bu gün Ukraynanın etməyə çalışdığından fərqli heç bir şey etməmişik. Ukrayna bu gün Qərbin çox geniş dəstəyinə rəğmən uğursuz şəkildə ərazi bütövlüyünü bərpa etməyə çalışır. Biz özümüz isə heç bir dəstək olmadan ərazi bütövlüyümüzü bərpa etdik.

Bundan sadəcə bir neçə ay sonra Avropa Şurasının Parlament Assambleyası bizim nümayəndə heyətini səsvərmə hüququndan məhrum etdi. Bu, suverenliyimizi bərpa etdiyimiz üçün bizə qarşı tətbiq edilən sanksiya idi. Biz öz torpağımızda döyüşdük və hər hansı təcavüzə əl atmadıq. Buna səs verənlər bizi Avropa Şurasında görmək istəməyənlərdir".

Keçmiş məcburi köçkünlərin geri qayıtması üçün Azərbaycan hökuməti çox böyük işlər görür, bu günə kimi 5 mindən çox soydaşımız təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə işğaldan azad edilmiş ərazilərə qayıtmışdır. Yerdə qalan yüz minlərlə məcburi köçkün isə hələ də öz evlərinə qayıda bilmir. Bunun səbəbi odur ki, işğal zamanı Ermənistan bütün şəhər və kəndlərimizi dağıdıb, torpaqlarımıza milyondan çox mina basdırılıb. Ərazilərin yenidən qurulması və minalardan təmizlənməsi üçün zamana və çox böyük maliyyə vəsaitinə ehtiyac var. İşğalçı Ermənistan yardım edən, astronomik məbləğdə vəsait ayıran böyük dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar nədənsə Azərbaycandakı 1 milyon qaçqın əhalini yada salmağı "unudur", amma Qarabağda saysız-hecabsız cinayətlər törədərək, Ermənistan qaçmış cinayətkar ünsürlərin hüquqlarının müdafiəsinə qalxır, himayədarlıq göstərirlər.

Qarabağı könüllü tərək etmiş ermənilərdən fərqli olaraq qərbi azərbaycanlılar oradan zorakılıqla deportasiya olunmuşlar. Biz hökmən doğma torpaqlarımıza, yurdlarımıza qayıdacağıq. Ermənistan hökumətinə tövsiyə edirik ki, bizim qayıdışımızla bağlı hazırlıq işlərinə başlasınlar. ABŞ-nin, Avropa İttifaqının, böyük dövlətlərin yardım adı altında verdikləri yüz milyonlarla dollar vəsaiti əbəs yerə silah-sursata xərcləməsinlər, onsuz da qüdrətli Azərbaycan Ordusunun qarşısında duruş götürə bilməyəcəklər. Yaxşı olar ki, o vəsait qayıdış ərəfəsində bizim üçün müasir evlər, sosial obyektlər inşa edilməsinə yönəldilsin. Azərbaycan da indi Qarabağda ermənilərin dağıtdığı, yerlə yeksan etdiyi evləri, sosial obyektləri, fabrikləri zavodları yenidən inşa edir ki, məcburi köçkünləri öz yurdlarına qaytarınsın. Qoy Ermənistan da Azərbaycandan nümunə götürsün.

BMT, Avropa İttifaqı, Avropa Şurası, ATƏT kimi beynəlxalq təşkilatlarda yaxşı bilirlər ki, Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən etnik təmizləmə zorakılıq, kütləvi qırğınlar, insan hüquqlarının və humanitar hüququn kobud şəkildə pozulması ilə müşayiət olunub. Bu, Ermənistanın dövlət orqanlarının sistemli söyləri ilə həyata keçirilib. Nəticədə 300 minə yaxın azərbaycanlı münasibətinin başlanğıcında Ermənistandan zorla deportasiya edilmiş, evlərini, bütün sərvətini, maddi və mədəni irsini itirmişdi.

Azərbaycanlı əhalinin mədəni-tarixi irsi, o cümlədən məscidlər və qəbiristanlıqlar vəhşicəsinə dağıdılıb, Ermənistan-da azərbaycanlıların bütün izlərini silmək üçün toponimlər qəsdən dəyişdirilib. Bununla bağlı dünya ictimaiyyətinə minlərlə sübut təqdim edə bilərik.

Tarixi faktları bilərəkdən və ya "bilməyərəkdən" unudulara isə belə bir faktı xatırlatmaq yerinə düşər. İrandan və Türkiyədən köçürülən erməniləri Qafqazda yerləşdirmək üçün Rusiya imperatoru I Nikolay 1828-ci il martın 21-də Azərbaycan torpaqları olan İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının ərazisində "Erməni vilayəti"nin yaradılması haqqında fərman imzalamışdır. Təbii ki, bu fərman müsəlman əhaliyə mənəvi zərbə vurmaq məqsədilə məhz Novruz bayramı günü - martın 21-də imzalanmışdı. Fərmana deyilirdi: "İranla bağlanmış müqaviləyə əsasən, İrandan Rusiyaya birləşdirilən

İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarını bundan sonra "Erməni vilayəti" adlandırmağı hökm edir və öz titulumuza daxil edirik". Həmin vaxt "Erməni vilayəti"ndə daxil edilən 1111 kənddən yalnız 62 kənddə ermənilər yaşayırdı. Bu 62 kənddən də cəmi 14 kəndin adı erməni mənşəli idi. Azərbaycan torpaqlarının çar Rusiyası tərəfindən köçürülüb götürülən ermənilər tərəfindən etnik təmizlənməsi məhz o vaxtdan başlamışdır.

1827-ci ilin mart ayında general-adyutant, infanteriya generalı İvan Fyodoroviç Paskeviç Qafqazdakı rus qoşunlarının baş komandanı təyin edildi. Köçürülənlərin dövlət torpaqlarında yerləşdirilməsi haqqında Paskeviçin təlimatına baxmayaraq, ermənilərin əksəriyyəti Azərbaycanda xanların, bəylərin, mülkədarların və kəndlilərin torpaqlarında yerləşdirilirdi. Tiflis general-qubernatorunun döftərxanasında işləmiş İvan Konstantinoviç Yenikolopov da bu faktı təsdiq edərək öz əsərində yazırdı: "Türkmənçay müqaviləsi imzalandıqdan sonra ayrı-ayrı qrupların köçürülməsi eybəcər formada həyata keçirilməyə başladı: xüsusi torpaq fondu ayrılmadığından yeni əhalinin (yəni ermənilərin - red.) əksəriyyəti yaylaqda olan əhalinin evlərində yerləşdirildi".

1827-ci ildə İrəvan xanlığının Göyçə mahalında 90 nəfərdən ibarət cəmi 15 erməni ailəsi yaşadığı halda 1828-ci ildən sonra bu mahala 8557 erməni köçürülmüşdü. İrəvan xanlığının işğaldan əvvəl ermənilər xanlığın əhalisinin cəmi 25,93 faizini təşkil edirdi.

Ermənilərin Azərbaycan torpaqlarında məskunlaşdırılması prosesi çar hökumətinin vəsaiti hesabına həyata keçirilirdi. Rusiya tədqiqatçısı, ictimai xadim, Tiflis vətənpərvərlik cəmiyyətinin sədri Nikolay Nikolayevç Şavrov ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi prosesini və köçürülüb götürülmüş ermənilərin sayını araşdırdıqdan sonra 1911-ci ildə yazırdı: "Hazırda Cənubi Qafqazda yaşayan 1 milyon 300 min erməninin 1 milyondan çoxu yerli əhali deyil. Onları bura biz köçürüb gətirmişik".

Rusiy imperiyasının süqutundan sonra 1918-ci ildə İrəvan şəhəri və onun ətrafında yaradılan Ermənistan Respublikasının ərazisi 9,5 min kvadratkilometr idi. Əhalisinin əksəriyyətini azərbaycanlılar təşkil edən İrəvan şəhərinin paytaxt elan olunmasına isə ermənilərin müraciətindən sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti razılıq vermişdi. Ermənilər yalan məlumatlar yayaraq, Cənubi Qafqazın tarixi keçmişini saxtalaşdırmağa, dünya ictimaiyyətini aldatmağa çalışsalar da, tarixi realıq və həqiqətlər belədir.

Biz Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində, Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktda, Qaçqınların Statusu Haqqında Konvensiyada və digər mühüm beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunmuş geri qayıtmaq hüququna uyğun olaraq, Qərbi Azərbaycan İcmasının dinc şəraitdə, şərafət və ləyaqətlə geri qayıtmaq hüququnun təmin edilməsi uğrunda mübarizə aparırıq.

Qovulmuş azərbaycanlıların öz doğma yurdlarına təhlükəsiz və ləyaqətlə qayıtmasına, habelə qayıtdıqdan sonra onların fərdi və kollektiv hüquqlarının həyata keçirilməsinə Ermənistan Respublikası təminat verməlidir. Hesab edirik ki, Ermənistan hökuməti etnik azərbaycanlıların qayıdışına imkan yaratmaq və onların hüquqlarını qorumaq üçün bu beynəlxalq prosesi asanlaşdırmalıdır və bununla da tarixi ədalətsizliyə son qoymalıdır. Bizim doğma yurdlarımıza geri qayıtmağımız üçün dərhal və qeyd-şərtsiz olaraq bütün şərait yaradılmalıdır, məruz qaldığımız itkilər və maddi zərər Ermənistan hökuməti tərəfindən istisnasız olaraq ödənilməlidir.

Qərbi Azərbaycan İcması tərəfindən Ermənistan hökumətinə dialoq üçün dəfələrlə təkliflər göndərilmişdir. İcmamızın davamlı dialoq cəhdlərinə baxmayaraq, Ermənistan hələ də onun çağırışlarına cavab verməyib. Ermənistan tərəfinin dialoqdan yayınması Qərbi Azərbaycan İcmasının üzvlərinin sülh şəraitində, ləyaqətli şəkildə öz doğma torpaqlarına qayıdış məsələsinin ədalətli və davamlı həlli istiqamətində irəliləyişə mane olur.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 1950-ci ildə BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının Nizamnaməsini dərc edərək, onun fəaliyyətinin şərtlərini müəyyənləşdirib və Qaçqınların statusuna dair Konvensiyanın yekun mətnini hazırlamaq üçün 26 dövlətin səlahiyyətli nüma-

yəndələrinə Cenevrədə bir araya gəlmək tapşırığı verib. Bu toplantı 1951-ci il iyunun 28-də Cenevrədə keçirilib. BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı 1951-ci il Konvensiyasının təminatçısıdır və beynəlxalq hüquqa əsasən onun tətbiqinə nəzarət etmək, habelə qaçqınları müdafiə etmək və onların problemlərinin səmərəli həlli yollarını tapmaq üçün dövlətlərlə birgə işləmək kimi unikal səlahiyyətə malikdir.

Bu Konvensiyada, həmçinin beynəlxalq himayəyə ehtiyacı olan şəxslərin dairəsini genişləndirən 1967-ci il Protokolunda təsbit olunmuş müddəalar kimin qaçqın olduğunu, eləcə də hansı himayə və digər yardım növləri ilə, sosial hüquqlarla təmin edilməli olduğunu müəyyənləşdirir. Bu sənədlər qaçqınların himayəsinin təməli olaraq qalır və Afrikada qaçqınlar haqqında 1969-cu il tarixli Afrika İttifaqı Konvensiyası, Latin Amerikasında 1984-cü il tarixli Kartaxena Bəyannaməsi və Avropa İttifaqının "Ümumavropa sığınacaq sistemi" kimi çoxsaylı regional müqavilə və qanunların əsasını təşkil edir.

1951-ci il Konvensiyasına görə qaçqın düşən şəxslər üçüncü, dördüncü ölkələrə keçsələr belə onların qaçqın statusu qalır və deportasiya edən ölkə onun geriyyə qayıdışı üçün şərait yaratmağa borcludur. Bəs Ermənistan bizim hüquqlarımızı niyə pozur? Geri qayıtmağımıza niyə şərait yaratmır? Ermənistan nədən qorxur? Gəlin bəzi tarixi faktlara nəzər salaq.

1918-ci ildə Ermənistan Respublikası yaranandan sonra oktyabrın 30-da verilən şişirdilmiş məlumata görə, Ermənistanın əhalisi 1,2 milyon nəfər olmuşdur. Bu əhalinin 575 min nəfəri azərbaycanlılar idi. Təbii ki, ermənilərin dəst-xətinə, xislətinə bələd olan insanlar yaxşı bilirlər ki, ermənilər azərbaycanlı əhalinin sayını hənəvə qəsdən və bilərəkdən azaltmışlar. Hətta 575 min rəqəmini real hesab etsək belə əhalinin təbii artımını hesablamaq çətin deyil. Bu gün -- 106 ildən sonra həmin 575 min nəfər əhalinin soykökündən gələn insanların sayı təqribən 3 milyondan çoxdur.

Azərbaycanlıların Ermənistan ərazisində yerləşən qədim ata-baba yurdlarından sonuncu deportasiyasından artıq 36 il ötür. Bu deportasiya zamanı 300-ə yaxın yaşayış məntəqəsindən 50 mindən artıq ailedən 300 minə yaxın soydaşımız zorla qovulub, 220-dən artıq soydaşımız vəhşicəsinə qətlə yetirilib, 1000 nəfərdən artıq insan yaralanıb, çoxlarının evləri, əmlakları yandırılıb, yandırılmayanlar ermənilər tərəfindən əvəzi ödənilmədən qəsb edilib, 300-dən artıq məscid, ziyarətgah, 500-dən artıq qəbiristanlıq Yer üzündən silinib. 1988-1990-cı illərdə Ermənistandan qovulan qaçqınlarla dəyən ümumi maddi ziyan 20 milyard ABŞ dollarından artıq olmuşdur. Beynəlxalq qiymətləndirmə standartlarına görə, bu gün bu rəqəm dəfələrlə yüksəkdir. Soydaşlarımıza dəyən mənəvi ziyan isə ölçüyəgəlməzdir.

Ermənistanın rəsmi statistikasına görə, guya bu gün həmin ölkədə 2,8 milyon əhali yaşayır, əslində, orada heç 2 milyon nəfər də yoxdur. Qərbi Azərbaycan İcması qayıdış üçün səfərbər olunub. Biz 3 milyon nəfərdən çoxuq və doğma yurdlarımıza qayıdacağıq. Ermənistan Respublikasının tamhüquqlu vətəndaşları olacağıq, qanunlara riayət edəcəyik. Hökumətdə və parlamentdə biz də icmamaı sayına uyğun olaraq, demokratik yolla təmsil olunmalıyıq. Ermənistan hökumətində və parlamentində təsirli gücə çevrilmək şansımız çox yüksəkdir. Doğma yurd-yuvamıza qayıtdıqdan sonra Ermənistan Respublikasının yeni Konstitusiyasının qəbulu məsələsini gündəmə gətirəcəyik. Azərbaycana və qarşı Türkiyəyə qarşı torpaq iddiaları Konstitusiyadan və digər qanunvericilik aktlarından çıxarılmalıdır, ölkə əhalisinin yarısını, bəlkə də yarından çoxunu azərbaycanlılar təşkil edəcəyinə görə Azərbaycan dili də dövlət dili kimi Əsas Qanunda təsbit olunmalıdır. Dövlət rəmzləri də dəyişdirilməlidir. Bax, Ermənistanı bizim doğma yurdlarımıza qayıtmağımıza mane olmağa sövq edən, onu qorxudan əsl səbəblər də budur. Ancaq biz ora düşməni kimi yox, ölkəni doğru yola, sivil və demokratik dövlət quruculuğu yoluna yönləndirmək üçün gedirik. Qayıdışımızın strateji hədəfi də budur!

*Həsən HƏSƏNOV,
Əməkdar jurnalist*